

TEKİN, Alaattin; HASIRCI, Nazım, “V. Asırdan XI. Asır İslâm Dünyasına Tevarüs Edilen Aristoteles’in Eserlerine Başlamadan Önce Biinmesi Gereken On İlke”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, V/II, Aralık 2022, s. 368-380.

Makale Türü: Felsefe Araştırma

DOI No: <https://doi.org/10.48120/oad.1195761>

Geliş Tarihi / Received: 28 Ekim/October 2022
Online Yayın: 26 Aralık 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 02 Aralık/December 2022
Published Online: 26 December 2022

V. Asırdan XI. Asır İslâm Dünyasına Tevarüs Edilen Aristoteles’in Eserlerine Başlanmadan Önce Bilinmesi Gereklî On Temel İlke

Alaattin TEKİN^{1*}

¹Dr. Arş. Gör., Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Mantık Anabilim Dalı, DİYARBAKIR.
*alaatekin@gmail.com

Nazım HASIRCI^{2*}

²Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi Anabilim Dalı, GAZİANTEP.
*edehasirci@gmail.com

Öz- V. yüzyılın sonları ile VI. yüzyıl boyunca Helenistik Dönem İskenderiye’inde mevcut olan İskenderiye Felsefe Okulu müfredatı, temelde Aristoteles’in felsefesi üzerine inşa edilmekle birlikte Platonculuk öğretilerinden de pay almaktaydı. Bu hususta şarihler genelde Aristoteles’in eserlerini ve görüşlerini sistematik bir tarzda ve belirli bir müfredata bağlı kalarak yeni gelen öğrencilere öğretirlerdi. Özellikle yeni gelen öğrencilerin zor ve zahmetli olan Aristoteles’in eserlerini yarıda bırakmamaları ve sıkılmamaları için giriş seviyesinde on temel konu anlaşılır bir biçimde öğrenciye öğretilirdi. Bu sayede öğrenci zor ve zahmetli olan Aristoteles’in eserlerini ve görüşlerini anlamada ve aktarmada önemli bir aşamaya ulaşırlardı. Ayrıca bu on temel konu, bir nevi öğrencilerin oryantasyon sürecini oluşturması açısından da önemli bir işleve sahiptir. Bu on temel husus, tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk defa Ammonius Son of Hermias ile başlayıp onun yetiştirmiş olduğu öğrencileri tarafından sürdürülerek bir gelenek haline almasına imkân sağladı. Bu gelenek, tercüme vasıtasıyla Fârâbî ve Ebü’l-Ferec İbnü’t-Tayyib tarafından incelenerek İslâm dünyasında da sürdürüldü. Bu on temel konu şunlardır; (i) Felsefe okullarının adları nereden gelmektedir? (ii) Aristoteles’in eserlerinin sınıflandırılması nasıldır? (iii) Aristoteles’in eserlerini öğrenmeye nereden başlanmalıdır? (iv) Aristoteles’in felsefesi bize ne tür açık faydalar sağlar? (v) (Felsefe yaparken) bize rehberlik edecek olan nedir? (vi) Felsefe derslerini dinleyen biri kendini nasıl hazırlamalıdır? (vii) Aristoteles’in eserlerinde anlatım biçimleri nelerdir? (viii) Aristoteles niçin kapalı bir üslûp kullanmıştır? (ix) Aristoteles’in kitaplarından her birini inceleyen bilmek zorunda olduğu hususlar nelerdir ve kaç çeşittir? (x) Aristoteles’in eserlerinin şarihi olabilecek kişi nasıl biri olmalıdır? Bu çalışmamızda ilgili on temel konuyu ana hatlarıyla incelemeye ve bunun tarihsel sürecini ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler- Aristoteles, İskenderiye, Ammonius Son of Hermias, Fârâbî, Ebü’l-Ferec İbnü’t-Tayyib.

The Ten Basic Principles You Must Know Before Starting the Works of Aristoteles, Which were Inhevened to the Islamic World from the 5th Century to the 11th Century

Abstract- The Alexandria School of Philosophy curriculum, which existed in Hellenistic Alexandria during the late fifth and sixth centuries, was basically based on Aristotle's philosophy, but also had a share of Platonism. In this regard, commentators generally taught Aristotle's works and views to new students in a systematic manner and adhered to a certain curriculum. Ten basic subjects were taught to the students in an intelligible manner at the entry level so that especially the new students would not leave the difficult and troublesome works of Aristotle unfinished and not get bored. In this way, the student would reach an important stage in understanding and conveying Aristotle's works and views. In addition, these ten basic subjects have an important function in terms of forming the orientation process of the students. As far as we can determine, these ten basic issues have enabled it to become a tradition, starting with Ammonius Son of Hermias for the first time and being continued by his students. This tradition was continued in the Islamic world by being studied by al-Fârâbî and Abû al-Faraj Ibn at-Tayyib through translations. These ten main issue topics are; (i) Where do the names of the philosophical schools come from? (ii) What is the division of the Aristotelian writings? (iii) Where should one begin the Aristotelian writings? (iv) What obvious utility does the Aristotelian philosophy have for us? (v) What will guide us to it? (vi) How should an auditor of philosophical lectures (logon) prepare himself? (vii) What is the form of the narrative? (viii) Why has the Philosopher made a point of being obscure? (ix) How many and what sort of prerequisites are there for the

study of each of the Aristotelian writings? (x) (10) What sort <of person> should a commentator on them be? In this study, we tried to examine the ten basic issues in general and to reveal the historical process of this.

Keywords – Aristotle, Alexandre, Ammonius Son of Hermias, Fârâbî, Abû al-Faraj Ibn at-Tayyib.

Giriş

Helenistik dönemde şarihlerin¹ talebelerine Aristoteles'in (MÖ 384-322) eserlerine başlamadan önce bilmeleri gerekli konuları öğretmeleri âdeti. Bu konular felsefede ve mantıkta zirve olan Aristoteles'i ve görüşlerini anlamayı kolaylaştırmak için öğretilmekteydi. Talebelerin felsefe öğrenimlerinin başında bu konuları; öğrenmeleri zor ve zahmetli olan Aristoteles'in eserlerini anlamada ve aktarmada önemli bir aşama olarak değerlendirilmekteydi. Zira talebelerin bu konuları öğrenmeksizin doğrudan Aristoteles'in eserleri ile karşılaşmaları, sıkılmalarına ve ilmi yarıda bırakmalarına neden olabiliirdi. Bu ve benzeri sebeplerden ötürü talebelerin ilgili konuları başlangıçta öğrenmeleri bir gelenek halini aldı.

Aristoteles'in eserlerine başlamadan önce bilinmesi gerekli konuların neler olduğuna ve kaç adet olduğuna dair hususlar, tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk defa Ammonius Son of Hermias (435/45-517/26) tarafından ortaya konulmuştur.² Ammonius, *Eisagoge*'ye yönelik yazmış şerhinin girişinde felsefi tanımları ve öğrencinin bir ilme başlamadan önce bilmesi gerekli olan ilkeleri, *amaç, fayda, başlık, kitabın sırası, kitabın bölümlenmesi, kitabın yazarı ve kitabın hangi ilme ait olduğu* gibi hususları açıklayarak başlar.³ Öğrencinin bu konuları öğrenmesinden sonra Aristoteles'in *Kategoriler*'ine giriş yaparak bir nevi felsefesini öğrenmenin ilk adımını atmış olur. Bu amaçla Ammonius, talebeyle ilk öğretilmesi gerekli olan konuları kitabının giriş bölümünde ele almıştır. Bu durum pedagojik bir şekilde felsefeyi öğrenmeye çalışan bir öğrenciye yönelik hazırlık sürecini oluşturması açısından dikkate değer bir husustur. Bu tarz bir yaklaşımın ilk defa Ammonius tarafından benimsenmesi ve uygulanmasının İskenderiye'de Hristiyanlığın giderek yaygınlaşması ve felsefi düşüncenin sekteye uğramaması için ortaya konulan bir çaba da olabileceği düşünülebilir. Nitekim bu konulara, erken dönemde ele alınan Porphyrius (234-305) ve Dexippus'un (ö. y. 350) *Kategoriler*'e yönelik *Şerhleri*'nde veya başka eserlerinde rastlayamadık. Bu hususları Ammonius'tan sonra gelen Simplicius (480-560) ve Philoponus (Yahya en-Nahvi) (490-570) *Kategoriler*'e yönelik *Şerhleri*'nde, Olympiodorus (y. 500-570) ise *Prolegomena (Introduction to Logic)* adlı eserinde inceleyerek bir gelenek halini almasını sağlamışlardır.⁴ Bu gelenek, tercüme aracılığıyla İslâm dünyasında da temsil edilmiştir. En önemli temsilcisinin *Kategoriler*'e şerh yazan Ebü'l-Ferec (980-1043) olduğu söylenebilir.⁵ Ancak bu konular ilk olarak Fârâbî'nin (870-950) *Risâle Fimâ Yenbağî en Yukaddeme Kable Te'allümi'l-Felsefe (Felsefe Öğreniminden Önce Bilinmesi Gereken Konular)* adlı eserinde yer alır.⁶ Fârâbî'ye aidiyeti tartışmalı olsa bile eserin Ammoniusçu geleneğin bir devamı olduğu görülmektedir.⁷ Bu eserler dışında İslâm dünyasında İbnü'l-Mukaffa'nın (720/4-759)

Kategoriler'e yönelik yazmış olduğu özet⁸ ve sonraki süreçte Vâhîbî (ö. y. X. Asır) diye bilinen bir alimin yazmış olduğu *Şerhu Elfâzi Aristûtâlis min Kitâbi'l-Makûlât fi'l-Mantık* adlı eserinde bu on konunun incelenmediği görülür.⁹

Ammonius bir talebenin bilmesi gereken on temel konuyu şöyle sıralar: (i) Felsefe okullarının adları nereden gelmektedir? (ii) Aristoteles'in eserlerinin sınıflandırılması nasıldır? (iii) Aristoteles'in eserlerini öğrenmeye nereden başlanmalıdır? (iv) Aristoteles'in felsefesi bize ne tür açık faydalar sağlar? (v) (Felsefe yaparken) bize rehberlik edecek olan nedir? (vi) Felsefe derslerini dinleyen biri kendini nasıl hazırlamalıdır? (vii) Aristoteles'in eserlerinde anlatım biçimleri nelerdir? (viii) Aristoteles'in kapalı bir üslûp kullanmıştır? (ix) Aristoteles'in kitaplarından her birini inceleyen bilmek zorunda olduğu hususlar nelerdir ve kaç çeşittir? (x) Aristoteles'in eserlerinin şarihi olabilecek kişi nasıl biri olmalıdır?¹⁰

Bu konuların on tane olmasında genel bir uzlaşım olmasına rağmen sıralamalarında farklılık oluşabilmektedir. Bu hususta Ebü'l-Ferec ilgili konuların ne eksik ne fazla on tane olduğunu belirtir ve bunları dikkat çekici bir şekilde şöyle açıklar: Ona göre felsefe, şeylerden bir şey olup kendine has bir ismi vardır. Bu ilmi araştırmak isteyen kimseler ya salt kendisi açısından ya da ismi açısından inceler. Eğer ismi açısından incelenirse felsefi okullar (fırkalar) ele alınır. Salt kendisi inceleme konusu olursa bu da ya bir şeye kıyasla ya da bir şeye kıyasla olmayacak şekilde incelenir. Eğer bir şeye kıyasla incelenirse öğreten-öğrenen ikilisi yani hoca-talebe ilişkisi söz konusu olur. Öğreten-öğrenen ikilisinin illeti felsefenin akledilir bir şey olmasından dolayıdır. Akledilir şeyler de insanı ya öğrenmeye ya öğretmeye yönlendirir. Salt bir şeye kıyasla olmaksızın incelenirse ya kısaca ya da ayrıntılı olarak incelenir. Bu durumda Aristoteles'in eserlerinin bölümlenmesi birin çokluğa bölümlenmesi gibi değildir. Bu yüzden ayrıntılı bir şekilde altı şeyin bilinmesi gerekir: (i) Hangi eserden başlanması gerektiği, (ii) ulaştırılacak yol yani yöntem, (iii) buna vakıf olmanın amacı, (iv) anlatım biçimini inceleme yani eserlerinde nasıl bir üslûp benimsediği, (v) bazı muğlak, belirsiz veya girift ifadeleri kullanmasının sebebi ve (vi) her kitaptan önce talep edilmesi gereken ilkeleri inceleme.¹¹ İşte bu sebeplerden ötürü Ebü'l-Ferec, on temel hususun bilinmesi gerektiğini izah etmeye çalışır. Ebü'l-Ferec'in bu açıklamaları Olympiodorus'un açıklamaları ile de örtüşmektedir.¹²

Bu konuları şarihlerin görüşlerinden de faydalanarak ve çeşitli karşılaştırmalar yaparak Ebü'l-Ferec'in ortaya koyduğu sıralama ve verdiği bilgiler doğrultusunda izah etmeye çalışacağız. Ayrıca bunlar hakkında kısa değerlendirmeler yapmaya da gayret edeceğiz.

¹ Helenistik dönemde başta Platon ve Aristoteles olmak üzere filozofların temel metinlerini şerh eden veya yorumlayan bilginlere *şarih* veya *yorumcu* denir. İngilizcede ise bu kavram, *comment* ve *commentator* olarak karşılık bulur. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.ancientcommentators.org.uk/concordance-with-cag.html>

Konumuzla doğrudan bağlantılı olan şarihler ise, Ammonius Son of Hermias, Philoponus, Simplicius, David, Elias ve Olympiodorus'tur.

² Ammonius, *On Aristotle's Categories*, (Çev. G. B. Matthews S. M. Cohen), Bloomsbury, London, 2014, s. 9-21.

³ Ammonius, *Interpretation of Porphyry's Introduction to Aristotle's Five Terms*, (Çev. M. Chase), Bloomsbury, London, 2019, s. 17-35.

⁴ Philoponus, *On Aristotle Categories 1-5*, (Çev. M. Tweedale R. Sirkel ve J. Harris), Bloomsbury, London, 2015, s. 47-52; Simplicius, *On Aristotle's Categories 1-4*, (Çev. M. Chase), Duckworth and Cornell University Press, New York, 2003), s. 17-35; Olympiodorus, *Introduction to Logic*, (Çev. Sebastian Gertz), Bloomsbury, London, 2018, s. 208.

⁵ Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, (Nşr. Hüseyin Cabirî), Daru't-Tekvin, Dimeşk, 2010, s. 27-71; Ebü'l-Ferec

Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, (Nşr. Cleophea Ferrari), Brill, Boston 2006, s. 1-33.

⁶ Fârâbî, "Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümi'l-Felsefe", *İslâm Filozoflarından Felsefe Metinleri* (içinde), (Çev. Mahmut Kaya), Klasik Yayınları, İstanbul, 2003, s. 109-115.

⁷ Muhittin Macit, "Fârâbî'ye Nispet Edilen İki Risâle", *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (2004), s. 5-11.

⁸ İbnü'l-Mukaffa, *el-Mantık*, (Nşr. Muhammed Takî Dânişpejûh), Tahran, 1357.

⁹ Ebü Muhammed Abdullah el-Vâhîbî, *Şerhu Elfâzi Aristûtâlis min Kitâbi'l-Makûlât fi'l-Mantık*, Ayasofya Kütüphanesi No. 2483, vr. 85-157. Vâhîbî Hakkında Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz: Alaattin Tekin, *Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib'in Eisagoge ve Categorias Şerhi*, Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2022, s. 28-30.

¹⁰ Ammonius, *On Aristotle's Categories*, s. 9.

¹¹ Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 27-29; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 2-3.

¹² Olympiodorus, *Introduction to Logic*, s. 209-10.

1. Felsefi Okullar ve Bu Okulların İsimlerinin Nereden Geldiğine Dair

Felsefî okullar genellikle adlarını yedi şeyden almışlardır:

(i) Felsefe öğretmenin adından alanlar Pythagoras'ın (MÖ y. 570-495) görüşlerini benimseyen kimseler tarafından zaman içerisinde şekillenmeye başlanmış bir okuldur. Pythagoras'ın kendisi yazılı bir eser bırakmamasına rağmen görüşleri müntesipleri tarafından devam ettirilmiştir.¹³

(ii) Felsefe öğretmenin yetiştirdiği şehirden ismini alır. Garnikiyûn (Kirene) olarak da bilinir. Kireneli Aristoppos'un (MÖ 435-386) yaşadığı şehirde kurmuş olduğu bir okuldur.¹⁴

(iii) Öğretim kurumunun bulunduğu yerden/binadan ismini alan felsefi okul ise Stoacılar'dır (*Revvâkiyûn*). Kendileri Atina'da bulunan bir okulun avlusunda ders yaptıkları için onlara bu isim verilmiştir.¹⁵

(iv) Okuldaki yönetim ve davranışlardan ismini alan felsefe okuluna Kynikler (*el-Kelbiyûn-Köpeksiler*) denilmiştir. En önemli temsilcisi Diogenes'tir (MÖ 412-323). Kendileri devletin koyduğu kanunları hiçe saydıkları için; yakınlarına ve dostlarına sevgi, ahde vefa gösterdikleri ve başkalarına da kin besledikleri için kendilerine bu ad verilmiştir.¹⁶ Çünkü böyle bir davranış sadece köpeklerde bulunur. Platon'un (MÖ 427-347) "Bir köpeğin içinde bile bir filozof vardır."¹⁷ sözünün onların bu isimle anılmalarında etkisi vardır. Ayrıca Ebü'l-Ferec, Diogenes hakkında şu anekdotu anlatır; "Bir gün bir topluluk dışarıda çıplak bir kadın gördü ve bu durumda ne yapılması gerektiğini Diogenes'e sordular. Diogenes ise onlara şu cevabı verir: "Eğer bu eylem çirkin ise ister açık ister gizli olsun

çirkindir ve şayet bu eylem güzel ise ister görünürde olsun ister görünürde olmasın güzeldir."¹⁸ Bu anekdotun tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece Ebü'l-Ferec tarafından aktarılması dikkat çekicidir.

(v) Adını felsefe öğreniminin amacını belirleyen görüşlerden alan okul, Epikuros (MÖ 341-270) ve Epikurosların bağlı olduğu Hazcı Okul (*Ashâbu'l-lezze-Hedonistler*) olarak isimlendirilir.¹⁹ Bu okul mensupları, felsefenin amacının maddi haz ve lezzet olduğunu savunurlar. Ebü'l-Ferec'e göre haz, gaye değildir. Asıl haz, akılda eylem halinde olandır. Haz acıyla karışık sonsuz bir şeydir. Acı hakikat ise cismanî hazdan kurtulamaz. Hikmet sahibi kimselerin nezdinde hikmet, hazdan değil de acıdan kurtulmadır. Kendisi hazcı cismanî ve gerçek olarak iki kısma ayırır. Cismanî haz, duyu organlarının muvafık olduğu şeyleri hissetmeleridir. Bu da idrakin kendisi olur. Eza ise bunun zıddıdır. Bu ikisi iki fiil, iki hareket ve iki oluşum olup sabit iki sûret değildir. Gerçek haz ise, akledilirlerde tasarrufta bulunma ve hayırlı eylemlerde takat ölçüsünde Barî Teala'ya benzemeye çalışma çabasıdır.²⁰

(vi) Müntesiplerinin felsefe hakkındaki görüşlerinden dolayı okulun ismini alanlar Pyrhon (MÖ 365-270) ve Pyrhonculardır. Bunlara Engelci (*el-Mâni'iyûn*) adı verilir. Çünkü bunlar, insanların bilgi sahibi olmalarına engel olunmasını savunurlar ve bilinemezlik onların temel görüşlerinden biridir.²¹

(vii) İsmi müntesiplerinin öğretim sırasındaki hareket tarzlarından alanlara Peripatetikler-Meşşâiler denilmiştir. Bu okulu temsil edenler de Platoncular ve Aristotelesçiler olarak bilinir. Çünkü Platon, Akademi'de ve Aristoteles ise Lyceum'da (Lise'de) derslerini, ruhla birlikte beden de eğitilsin diye yürüyerek icra ederlerdi.²² Ebü'l-

¹³ Ammonius, *On Aristotle's Categories*, s. 9; Philoponus, *On Aristotle Categories 1-5*, s. 39; Simplicius, *On Aristotle's Categories 1-4*, s. 19; Olympiodorus, *Introduction to Logic*, s. 210; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 30; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienskommentar Von Abû l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 3; Fârâbî, "Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümi'l-Felsefe", s. 110; İbni Bihrîz, *Hudûdu'l-Mantuk, İbnü'l-Mukaffa, el-Mantuk (içinde)*, (Nşr. Muhammed Takî Dânişpejûh), Tahran, 1357, s. 116; Diogenes Laertius, *Ünlü Flozofların Yaşamları ve Öğretileri*, (Çev. Candan Şentuna) YKY, İstanbul, 2015, s. 377-396; Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 1*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 139-144; W. K. C. Guthrie, *Yunan Felsefe Tarihi Sokrates Öncesi İlk Filozoflar Ve Pythagorasçılar*, (Çev. Ergün Akça), Kabalıcı Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 184-191; H. Nur Erkızan - A. Kadir Çüçen, *Antik Çağ ve Orta Çağ Felsefe Tarihi*, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2019, s. 48-50.

¹⁴ Ammonius, *On Aristotle's Categories*, s. 9; Philoponus, *On Aristotle Categories 1-5*, s. 39; Simplicius, *On Aristotle's Categories 1-4*, s. 19; Olympiodorus, *Introduction to Logic*, s. 210; Fârâbî, "Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümi'l-Felsefe", s. 110; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 30; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienskommentar Von Abû l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 3; Diogenes Laertius, *Ünlü Flozofların Yaşamları ve Öğretileri*, s. 95-110; Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 165-170; H. Nur Erkızan - A. Kadir Çüçen, *Antik Çağ ve Orta Çağ Felsefe Tarihi*, s. 99.

¹⁵ Ammonius, *On Aristotle's Categories*, s. 9; Philoponus, *On Aristotle Categories 1-5*, s. 39; Simplicius, *On Aristotle's Categories 1-4*, s. 19; Olympiodorus, *Introduction to Logic*, s. 210; Fârâbî, "Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümi'l-Felsefe", s. 110; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 30; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienskommentar Von Abû l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 3-4; Diogenes Laertius, *Ünlü Flozofların Yaşamları ve Öğretileri*, s. 377-96; Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 4*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 187-89; Mehmet Bayraktar, *İslâm Felsefesine Giriş*, TDV, Ankara, 2011, s. 103-104.

¹⁶ Ammonius, *On Aristotle's Categories*, s. 9-10; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienskommentar Von Abû l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 40; Simplicius, *On Aristotle's Categories 1-4*, s. 19; Olympiodorus, *Introduction to Logic*, s. 210; Fârâbî, "Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme

kable Te'allümi'l-Felsefe", s. 110; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 31; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienskommentar Von Abû l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 4; Diogenes Laertius, *Ünlü Flozofların Yaşamları ve Öğretileri*, s. 260-85; Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s. 157; H. Nur Erkızan ve A. Kadir Çüçen, *Antik Çağ ve Orta Çağ Felsefe Tarihi*, s. 94-97.

¹⁷ Platon, *Devlet*, (Çev. Sabahattin Eyüpoğlu ve M. Ali Cımcöz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, 376b; Ammonius, *On Aristotle's Categories*, s. 10.

¹⁸ Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 31; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienskommentar Von Abû l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 4.

¹⁹ Ammonius, *On Aristotle's Categories*, s. 11; Philoponus, *On Aristotle Categories 1-5*, s. 40; Simplicius, *On Aristotle's Categories 1-4*, s. 19; Olympiodorus, *Introduction to Logic*, 212; Fârâbî, "Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümi'l-Felsefe", s. 110; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 31; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienskommentar Von Abû l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 4; Diogenes Laertius, *Ünlü Flozofların Yaşamları ve Öğretileri*, s. 469-528; Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 4*, s. 29-37; H. Nur Erkızan ve A. Kadir Çüçen, *Antik Çağ ve Orta Çağ Felsefe Tarihi*, s. 165-67.

²⁰ Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 31; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienskommentar Von Abû l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 4.

²¹ Aristoteles, *Metafizik*, (Çev. Ahmet Arslan), Divan Kitapevi, İstanbul, 2017, s. 253; Ammonius, *On Aristotle's Categories*, s. 10; Philoponus, *On Aristotle Categories 1-5*, s. 40; Simplicius, *On Aristotle's Categories 1-4*, s. 19; Olympiodorus, *Introduction to Logic*, s. 211; Fârâbî, "Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümi'l-Felsefe", s. 110; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 32; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienskommentar Von Abû l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 4-5; Diogenes Laertius, *Ünlü Flozofların Yaşamları ve Öğretileri*, s. 446-64; Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 4*, s. 437-40; Eduard Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, (Çev. Ahmet Aydoğan), Say Yayınları, İstanbul, 2017, s. 330-32.

²² Ammonius, *On Aristotle's Categories*, s. 11; Philoponus, *On Aristotle Categories 1-5*, s. 40-41; Simplicius, *On Aristotle's Categories 1-4*, s. 19; Olympiodorus, *Introduction to Logic*, s. 213-214; Fârâbî, "Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümi'l-Felsefe", s. 110; Ebü'l-Ferec

Ferec, bu yürüme tarzındaki öğretimi iki farklı yorumla izah etmeye çalışır. Ona göre bu şekilde bir öğretme hamile kadınlar için de faydalıdır. Nasıl ki hamile kadın, hamileliği boyunca doğacak çocuğunun sağlıklı olabilmesi için yürüyerek spor yaparsa annesinin karnındaki çocuk da doğmadan önce spora alışır. Yürümenin başka bir sebebi de felsefeyi yüceltmek ve ona tazim göstermektir.

Ammonius'a göre ilk olarak derslerini yürürken öğreten kimse Platon'dur. Platon'dan sonra Akademi'de Knesokrates (MÖ 396-314) aynı metodu uygulamasından dolayı "Akademik Peripatetik" olarak isimlendirildi. Aristoteles ise Lyceum'da derslerini bu şekilde vermesinden dolayı da "Lyceum Peripatetik" olarak isimlendirildi. Knesokrates'in bu metodu zamanla ihmal edildi ve müntesiplerine "Akademisyenler" Aristoteles'in takipçilerine ise sadece "Peripatetik" denildi. Ebü'l-Ferec'in Meşşâî okulu Platon ve Aristoteles'e nispet etmesi bu minvalde değerlendirilebilir.²³ Erken dönemde yaşamış olan İbni Bihriz (ö. y. IX. Asır) ise bu konuda Platoncuları doğrudan Akademia ve Aristotelesçileri de Meşşâî olarak belirtir.²⁴

Felsefî okullar hakkında yapılan açıklamalar sonuç itibarıyla Ammonius'un açıklamalarına bağlı kalınarak şarihler tarafından incelenmiştir. Giriş bahsinde ele alınan bu konulara kısa bir felsefe tarihi özeti denilebilir. Ayrıca Diogenes'a ait anekdotun şarihlerde ele alınmadığı görülmektedir.

2. Aristoteles'in Eserlerinin Sıralanması, Sayımı ve Bunların Amacı

Bu kısım şarihlerde eserlerin sıralanması şeklinde yer alırken Ebü'l-Ferec'de daha geniş ele alınmıştır. Aristoteles'in kitapları tümel, tikel ve mutavassıt olmak üzere üç kısma ayrılır.²⁵ Fârâbî'ye göre Aristoteles'in eserleri büyük, küçük ve bunların ortası şeklindedir.²⁶ Bu üçlü tasnif genellikle şöyle izah edilir:

Tikel veya küçük eserler, daha çok birine ve tek bir konuya ait olup Andronicus of Rhodos²⁷ (I. Asır) ve Artemon²⁸ (I. Asır) tarafından derlenen ve özel olarak ele alınan mektuplardır. Buna Büyük İskender'e (MÖ 356-323) ve başkalarına yazdıkları mektuplar örnek verilebilir.²⁹ Mutavassıt olan eserler ise tek bir insana değil de pek çok insana yazılmış eserlerdir. *Şehir Yönetimi* ve *Siyaset* adlı eserler buna örnek gösterilebilir.

Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 32-33; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 5; Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 8-9; Mehmet Bayraktar, *İslâm Felsefesine Giriş*, s. 102.

²³ Ammonius, *On Aristotle's Categories*, s. 11.

²⁴ İbni Bihriz, *Hudûdu'l-Mantık*, s. 116.

²⁵ Ammonius, *On Aristotle's Categories*, s.11-14; Philoponus, *On Aristotle Categories 1-5*, 41-43; Simplicius, *On Aristotle's Categories 1-4*, s. 19-20; Olympiodorus, *Introduction to Logic*, s. 213-216; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 33-37; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s.5-10.

²⁶ Fârâbî, "Risâle fîmâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümi'l-Felsefe", s. 110

²⁷ Andronicus of Rhodos, ölüm tarihi bilinmemekle birlikte milattan sonra I. asırda yaşadığı aktarılmakta ve Aristoteles'in eserlerini sistemli bir şekilde yeniden tasnif eden kişi olarak bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tobias Reinhardt, "Andronicus of Rhodes and Boethius of Sidon on Aristotle's Categories", *Greek and Roman Philosophy 100 BC-200 AD*, 513-529, London, 2007, s. 516-517.

²⁸ Artemon'un, ölüm tarihi bilinmemekle birlikte büyük bir ihtimalle ikinci asrın sonları ile birinci asırda yaşadığı ifade edilebilir. Artemon'un ayrıca Aristoteles'in risâlelerini bir araya getirdiği bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. J. M. Rist, "Demetrius the Stylist and Artemon the Compiler", *Phoenix* 18, sy 1 (1964), s. 2-8.

Tümel olan eserlerine gelince; onlar tezkire/diyalog ve tasnifli/sistemik kitaplar şeklinde iki kısma ayrılır. Diyalog şeklinde ele aldığı eserlerde amaç zikredilmez ama pek çok mana içerebilir.³⁰ Platon'un *Diyaloglar* şeklinde ele aldığı eserler buna örnek verilebilir. Sistemik düzeyde ele aldığı eserler zahiri ilimler (*exoteric*) ve gizli ilimler (*esoteric/akroamatika*) şeklinde ikiye ayrılır. Daha sonra zahiri ilimler, cedeli ilimlere ve gizli ilimler de özel ilimler ve sema'î ilimler şeklinde ikiye ayrılır. Zahiri ilimler, herkesin anlayabileceği, halka açık ve genel olarak kabul edilmiş görüşlerden çıkarılan temel konulardan oluşurken cedeli ilimler soru-cevap şeklinde meydana gelir. Gizli ilimler ise ancak ariflerin anlayabileceği üst seviyedeki konuları içerir. Özel ilimler, cedeli bir yolla görüşleri keşfetmede, doğru olanı tashih etmede ve yanlış olanı da geçersiz kılmada alanındaki uzman kimselerin vazettikleri ilimlerdir. Sema'î ilimler ise, gerçek anlamda burhânî ilimlerdir yani doğrudan ispata yönelik olarak ortaya konulan eserler olup ilimlerin derinleşmelerini anlayabilecekleri konulardır. Sema'î ilimler şeklinde isimlendirilmesinin sebebi, bu konuları sadece saf akıl sahibi ve ariflerin işitmeleri ve bunları anlayabilmeleridir.³¹

Ebü'l-Ferec, zahiri ilimler ile gizli ilimler arasındaki farkı öncelikle Alexandre of Afrodiasias'a göre aktarır. Alexandre of Afrodiasias, gizli ilimlerden bazılarının doğru, zahiri ilimlerden bazılarının da yanlış olduğunu belirtir ve açıklamasını da şu şekilde delillendirir; Ona göre Aristoteles, düşünen nefsin zahiri ilimlerde ölümsüz, gizli ilimlerde ise ölümlü olduğunu ileri sürer. Birinci görüşün yanlış olduğunu ve kendi görüşü olmadığını ama ikinci görüşün doğru olduğunu belirtir.³² Ebü'l-Ferec, doğru olan görüşün, Alexandre of Afrodiasias'ın Aristoteles'in yolundan sapması olduğunu belirtir. Aristoteles, düşünen nefsin ölümlü olduğuna inanmaz. Aksine ölümlü vasfının fesada uğramaksızın cevher olduğuna inanır. Ebü'l-Ferec, iki görüş arasındaki farkın doğruluk ve yanlışlık bakımından değil de zahir ve gizli olması açısından olduğunu belirtir. Bundan dolayı zahiri ilimler kutsal açıklamalarda bulunur ve herkes bu açıklamaları anlar. Öyle ki bu ilimde olması açısından ölüye dua etme ve ataların mezarlarını ziyaret etme gibi durumlarda düşünen nefis ölümsüzdür. Gizli ilimlerde de yaşlanmaması bakımından düşünen nefis ölümsüzdür. Bundan dolayı fesada uğramayan cevherdir.³³

Sema'î ilimler ise teorik, pratik ve alet diye üç kısma ayrılır. 1) Teorik felsefe; fizik, matematik ve metafizik şeklinde sınıflandırılır. (i) Fizik; *Kitâbu's-Semâ et-Tabî'î*, *Kitâbu'l-Semâ ve'l-'Alem*, *Kitâbu'l-*

²⁹ W. K. C. Guthrie, *Yunan Felsefe Tarihi Aristoteles- Bir Buluşma*, (Çev. Sabri Gürses), Kabcacı Yayıncılık, İstanbul, 2021, s. 61; Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3*, s. 15.

³⁰ Aristoteles'in, hocası Platon'un Akademisinden ayrıldıktan sonraki süreçte ele aldığı eserlerin diyalog tarzında olduğu ve bunların çok azının fragmanlar halinde günümüze ulaştığı kaynaklarda zikredilir. Özellikle Aristoteles'in mevcut eserlerinin yazılış süreci onun Lyceum'da on üç yıl boyunca verdiği dersler sonucu ortaya konulduğu düşünülmektedir. Ayrıntılı bilgi için; W. K. C. Guthrie, *Yunan Felsefe Tarihi Aristoteles- Bir Buluşma*, s. 61-97; David Ross, *Aristoteles*, (Çev. Ahmet Arslan), Kabcacı Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 17-45; Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3*, s. 3-19; H. Nur Erkizan ve A. Kadir Çüçen, *Antik Çağ ve Orta Çağ Felsefe Tarihi*, s. 13-24; Eduard Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, s. 230-40.

³¹ Ammonius, *On Aristotle's Categories*, s. 11-12; Philoponus, *On Aristotle Categories 1-5*, s. 41-42; Simplicius, *On Aristotle's Categories 1-4*, s. 19-20; Olympiodorus, *Introduction to Logic*, s. 213-216; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 33-34; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 5-6; W. K. C. Guthrie, *Yunan Felsefe Tarihi Aristoteles- Bir Buluşma*, s. 61-66; Lloyd P. Gerson, *Aristotle and Other Platonists*, Cornell University Press, London, 2005, s. 49-51; Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3*, s. 9-10.

³² Olympiodorus, *Introduction to Logic*, s. 215.

³³ Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 33; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 6.

Kevn ve'l-Fesâd (Oluş ve Bozuluş Kitabı), el-Âsar el-ulvîye (Meteoroloji Üzerine), Kitâbu'n-Nebât, Kitâbu'l-Hayevân, Kitâbu'n-Nefs, Kitâbu'l-His ve'l-Mahsûs olmak üzere çeşitli alt ilimlere taksim edilir. (ii) Matematik ilimler; *el-Hutût (Geometri)* ve *Menâzir (Optik)* olmak üzere iki kısma ayrılır. (iii) Metafizik bölümü ise mevcut olmasından dolayı mevcudâtı incelemesidir. 2) Pratik felsefe; Ahlak, Ev Yönetimi ve Siyaset olmak üzere üç kısımdan oluşur. 3) Alet ise mantıktır. Ebü'l-Ferec'e göre bu sanatın amacı, yoldan sapmamak ve hataya düşmemek için teorik ve pratik felsefenin dehlizlerinde bir yol ve yöntem çıkarıp bize öğretmesidir.

Aristoteles'in mantık sanatına yönelik yazmış olduğu eserler sekiz tane olup; (i) *Kategoriler*, üstün cinslere delalet eden basit lafızları konu edinir. (ii) *Kitâbu'l-İbâre*, kesin sözlerin oluşumunu ve doğruyanlı sözlerin nasıl bölündüğünü inceler. (iii) *Kıyas*, mutlak kıyasın süretini öğretir. (iv) *Burhân*, burhânî kıyasları öğretir ve öncülleri doğru olup onların doğrulukları da umürdan alınır. (v) *Cedel*, cedeli kıyasları öğretir ve öncülleri hakikatte meşhurdur. (vi) *Sofistler*, muğalataya yönelik kıyasları öğretir ve bunun öncülleri meşhur olduğu zannedilen öncüllerdir. (vii) *Hitabet*, öncülleri ister meşhur olsun ister olmasın eşit olan öncüllerdir. (viii) *Şiir*, öncüllerinin tamamı yanlış olan bir sanat türüdür.³⁴

Aristoteles'in tarihsel süreç içerisinde ortaya koymuş olduğu eserlerin sıralaması, sayımı ve bunlardaki amaç hem şarihler bağlamında hem de modern çalışmalar ışığında ortaya konulmaya çalışılmıştır. Özellikle Aristoteles'in eserleri Lyceum Öncesi ve Lyceum Sonrası olmak üzere iki farklı dönemde ortaya konulduğu Lyceum Öncesi dönemde ele aldığı eserlerin halka hitap edecek şekilde hocası Platon'un Diyalogları formunda ele alındığı ve çok az fragmanlarının günümüze ulaştığı söylenebilir. Aristoteles'in İskenderiye'den ayrıldıktan sonra Atina'ya geldikten sonra Lyceum'u kurarak yaklaşık on üç yıl boyunca burada öğrenci yetiştirmeye başladığı ve burada konferans veya takrir tarzı ders anlatmayı tercih ettiğini ifade edebiliriz. Bu sayede günümüze ulaşan metinlerin bu dönemde kaleme alındığı düşünülmektedir.

3. Felsefe Öğrenimine Nereden Başlanması Hakkında

Felsefenin öğrenilmesi için öncelikle hangi ilim dalından başlanması gerektiğine dair Simplicius'a göre iki, Philoponus, Olympiodorus, Fârâbî ve Ebü'l-Ferec'e göre ise dört tartışma söz konusudur. Felsefe öğrenimine Simplicius'a göre ya mantık sanatından ya da ahlak ilminden³⁵, Platonculara göre matematik, Theophrastusçulara göre ahlak, Boethus of Sidon (*Saydali*)'a (ö. MÖ 50) göre fizik, Andronicus'a göre ise mantık ilminden başlanması gerekir. Bu şekilde bir tasnifin Simplicius, Philoponus ve Olympiodorus'da yer

almasına rağmen bu görüşleri müntesipleriyle birlikte aktaranların başında Fârâbî ve Ebü'l-Ferec gelmektedir.³⁶ Bu görüşleri serdeden her bir grubun delilleri ise şöyledir;

(i) Platoncular matematik ile başlamalarına Platon'un akademinin kapısına "Geometri bilmeyen meclisimize girmesin" ibaresini yazdırmasını delil gösterirler.³⁷

(ii) Theophrastusçulara göre önce ahlâk ilminden başlanmalı. Öncelikle insanın kendi nefisini memnun etmeli, güzel olan iyilikleri adet edinmeli ve faziletli şeylerde tasarrufta bulunmalıdır. İnsan bu eylemlerde bulunursa felsefeye yakınlaşır ve güneşin cisimleri aydınlatması gibi felsefe de nefisleri aydınlatmaya benzer. Aynı şekilde felsefe razı olunmuş pek çok nefsi de eğitir. Bunların delilleri ise Platon'un "Tertemiz olana ancak tertemiz olan yaklaşır"³⁸ sözü ile Hipokrat'ın (ö. MÖ 375) "İçi temiz olmayan bedenleri besledikçe, onların kötülüğünü arttırırsın"³⁹ sözleridir.⁴⁰

(iii) Boethus, önce fizik ilminden başlanması gerektiğini savunur. Çünkü fizik, kişinin en yakınında ve içli dışlı olduğu bir ilimdir. Onun konusu heyuladır. Kişi önce bu heyulayı bildikten sonra heyulâ olmayan şeylerin bilgisine yükselir.⁴¹

(iv) Boethus'un talebesi olan Andronicus ise, önce mantıktan başlanması gerektiğini önerir. Kıyaslara ve burhân sanatına vakif olunduktan sonra doğruyu yanlıştan ayırabiliriz. Öyleyse her şeyden önce burhân sanatının bilinmesi lazımdır. Çünkü mantık, bilgide hakkı batıldan ve eylemlerde iyiliği kötülükten ayıran bir alettir. Bundan dolayı felsefeye başlanmadan önce ilk olarak mantığın öğrenilmesi gerekir.⁴²

Fârâbî ve Ebü'l-Ferec'e göre bu görüşlerin hepsi hata olmaksızın isabetlidir. Öncelikle insan felsefeye yakınlaşmadan evvel nefisini güzel şeylere alıştırmalı ve kötü şehvetlerden de uzak dormalı. Kişinin bunu yapması burhânla değil de ahlakla olur. Kişi bu eylemleri bildikten sonra burhânda ve teorik felsefede belli bir olgunluğa ulaşmaya kadar çaba göstermelidir. Ayrıca bir kimse mantık sanatından önce geometrik ispat şekillerini bilmesi gerekir.⁴³ Ebü'l-Ferec'e göre fizik ilmi mantık sanatı hariç felsefenin bütün bölümlerinden önce olması gerekir. Çünkü mantık sanatı felsefenin bir aletidir. Dolayısıyla alet yok olursa failin fiilini gerçekleştirme mümkün olmaz.⁴⁴

Yukarıdaki şarihlere göre Aristoteles'in felsefesine başlamak için öncelikle hangi ilmin öğretilmesi gerektiği tartışmalı olmakla birlikte Fârâbî'den sonra mantık sanatının birinci sırada yer aldığı görülmektedir. Ardından ahlak, fizik, matematik ve metafizik ilimleri

³⁴ Ammonius, *On Aristotle's Categories*, s. 11-14; Philoponus, *On Aristotle Categories 1-5*, s. 41-43; Simplicius, *On Aristotle's Categories 1-4*, s. 19-20; Olympiodorus, *Introduction to Logic*, s. 214-216; Fârâbî, "Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümi'l-Felsefe", s. 111-113; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 33-37; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 5-8.

³⁵ Simplicius, *On Aristotle's Categories 1-4*, s. 20-21.

³⁶ Simplicius, *On Aristotle's Categories 1-4*, s. 20-21; Philoponus, *On Aristotle Categories 1-5*, s. 43; Olympiodorus, *Introduction to Logic*, s. 214-216; Fârâbî, "Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümi'l-Felsefe", s. 113; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 38-40; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 9-10.

³⁷ David, *Introductions to Philosophy*, (Çev. Sebastian Gertz), Bloomsbury, London, 2018, s. 95.

³⁸ Platon, *Phaidon*, (Çev. Suut K. Yetkin ve Hamdi Ragıp Atademir), MEB, İstanbul, 1997, 67b.

³⁹ Hippocrates, *Aphorisms*, (Çev. Elias Marks), M. D., Newyork, 1817, 2, 10.

⁴⁰ Fârâbî, "Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümi'l-Felsefe", s. 113; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî*

Aristo, s. 38-40; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 9-10.

⁴¹ Philoponus, *On Aristotle Categories 1-5*, s. 43; Olympiodorus, *Introduction to Logic*, s. 214-216; Fârâbî, "Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümi'l-Felsefe", s. 113; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 38-40; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 9-10.

⁴² Philoponus, *On Aristotle Categories 1-5*, s. 41-43; Olympiodorus, *Introduction to Logic*, s. 214-216; Fârâbî, "Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümi'l-Felsefe", s. 113; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 39-40; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 10.

⁴³ Fârâbî, "Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümi'l-Felsefe", s. 113; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 39-40; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 10.

⁴⁴ Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 39-40; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 10.

sırasıyla öğretilir. İslâm dünyasında felsefeyi belirttiğimiz sıraya göre öğretmenin bir gelenek halini aldığını ve felsefeye mantık ile başladığını söyleyebiliriz.

4. Felsefe Öğrenmenin Bizi Götüreceği Amaç Hakkında

Ebü'l-Ferec konunun başında şarihlerden farklı olarak beşinci sırada zikrettiği bu başlığı anlatım esnasında şarihlere bağlı kalarak burada zikreder ve bu hususu üç delille ortaya koyar.

(i) İlke ve gaye/amaç arasında bir izâfetin var olması gerekir. Bu ikisi birbirinden asla ayrılamaz. (ii) Kişi gayeyi bilmesi durumunda daha hırslı olur. (iii) Gayeden önce ilke incelenmiş olsaydı kör birinin yol alması gibi olurdu ve kişi kastedilen gayeyi bilemezdi. Bu sebeplerden ötürü Ebü'l-Ferec, beşinci sırada yer alan bu başlığı dördüncü sırada incelemiştir.⁴⁵

Şarihlere göre teorik felsefenin gayesi her şeyin ortak ilkesi olana yükselmek, onun gayr-i cismanî, bölünemez, kuşatılamaz, sonsuz ve sonsuz kudret sahibi olanı incelemesidir. Pratik felsefenin gayesi de insanın takatî ölçüsünde bu ilkeye benzemeye çalışmasıdır.⁴⁶ Fârâbî'ye göre ise felsefe öğrenmenin amacı, Yüce Yaratıcıyı bilmek, O'nun hareket etmeyen Bir olduğunu, her şeyin etken sebebinin O olduğunu; O'nun kendi cömertliği, hikmet ve adaleti ile bu âleme düzen veren olduğunu bilmektir.⁴⁷ Bu sayede felsefe bilgisi hem teorik hem de pratik açıdan iki cihan saadetini erişebilme imkânı sağlar.

5. Felsefe Öğrenmenin Amacına Ulaşmak İçin Başlangıçtan İtibaren Yöntem Hakkında Düşünmek

Bu başlıkta felsefe öğrenmeden önce hangi ilimle başlanması gerektiği ve ardından hangi ilimlerin takip edildiği meselesi incelenir. Başlığın üçüncü başlıktan ayrılan yönü ise burada felsefeye Fârâbî dışında doğrudan mantık ilmiyle başlanması gerektiği hususunda şarihler arasında fikir birliği olmasına rağmen diğer ilimlerin öğretimi sıralamasında farklılıkların olduğunu ifade edebiliriz.

Ebü'l-Ferec'e göre öncelikle mantık, fizik, matematik, metafizik ve ahlak olmak üzere bu beş ilmin öğrenilmesi gerekir. Ancak Ebü'l-Ferec, Olympiodorus'un mantıktan hemen sonra ahlakı, ardından fizik, matematik ve metafizik ilimlerini sıraladığını belirtir. Ebü'l-Ferec'e göre müfessirler felsefeyi yekpare bir tapınağa benzetirler. Ahlak ilmini o tapınakta bulunan aletlerin bir sürete bürünmesi varsayarlar. Fizik ve matematik, tapınakta bulunan sunak mesabesindedir. Metafizik ise tapınakta yapılan ritüellerin gizemli, esrarlı ve kapalı olması açısından.⁴⁸ Olympiodorus'un bu sıralaması Ammonius'a ait olmakla birlikte Simplicius bu kısımda matematiği zikretmez.⁴⁹ Aynı şekilde Fârâbî de konuya pratik açıdan yaklaştığı için sadece fizik, geometri (matematik) ve ahlak olmak üzere üç ilmi zikreder.⁵⁰

Stoacılar ise felsefeyi; fizik, ahlak ve mantık olmak üzere üç kısımda incelerler. Bu açıdan felsefeyi canlı bir varlığa benzetirler. Bu canlı organizmada mantığın, kemik ve sinirlere; ahlakın etli kısımlara ve fiziğin de ruha karşılık geldiği ifade edilir.⁵¹ Şarihlerin felsefeyi benzer bir biçimde yekpare bir tapınağa benzetmelerinden hareketle onların Stoacılardan etkilendiğini ancak ilimler skalasına matematik ve metafiziği de ekleyerek onlardan ayrıştığını söyleyebiliriz.

Görüldüğü üzere Ebü'l-Ferec'in sıralaması diğer şarihlerin sıralamasından farklı olmakla birlikte onları kuşatıcı bir şekilde açıklamaya çalışmaktadır. Yine de ahlak ilmini Fârâbî gibi en son sırada zikretmesi dikkat çekicidir. Ayrıca ilimlerin sıralamasını felsefenin yekpare bir tapınağa benzemesi üzerinden aktarması şarihlere rastlamadığımız bir açıklamadır.

İlk beş başlık genel felsefe üzerine iken bundan sonraki başlıklarda öğreten ve öğrenen yani hoca ve talebe ilişkisi göz önünde bulundurularak salt Aristoteles merkezli bir yaklaşımın sergilendiğini ifade edebiliriz.

6. Aristoteles'in Kitaplarını Öğreten Kimsenin Hangi İlimlere ve Hangi Vasıflara Sahip Olması Gerektiği Hakkında

Bu başlık Ammonius'ta onuncu, Philoponus ve Fârâbî'de dokuzuncu, Simplicius'ta sekizinci ve Olympiodorus'da yedinci sırada yer almaktadır.⁵² Sıralamada değişiklik olmakla birlikte, Aristoteles felsefesini öğretecek olan bir şarihte bulunması gereken temel vasıfların neler olduğuna dair kısa açıklamalarda bulunurken Ebü'l-Ferec bu konuda sekiz madde ileri sürerek onlardan ayrışır. Benzer bir tasnif Fârâbî'de de görülür.

(i) Bir şarih nefsi temiz, anlayışı kuvvetli olmalı ve şehvet duygularını yenerek aklî kuvvesini egemen kılmalıdır. Ayrıca Aristoteles'in üslubunu çok iyi bilmelidir. (ii) Bir şarihin Aristoteles'e karşı tutumu, ona olan sevgisi, Iamblichus'un (242-325) yaptığı gibi onu Hak'tan üstün tutacak dereceye varmamalıdır. Çünkü Iamblichus Aristoteles'i çok aşırı severdi. Onun bu sevgisi de hakkı görmesine engel olabiliyordu. Bu tür tutumlarda şarihin Platon'u ve Sokrates'i sevmesi ayrıca hakikati de sevmesi gerekir. Bunlar mukayese edildiği zaman şarihin hakikati Sokrates'ten üstün tutması gerekir.⁵³ (iii) Bir öğretici Aristoteles'ten nefret etmemeli, o ki Philoponus gibi ondaki güzellikleri çirkinliğe dönüştürebilir ve hakkı da yanlış olarak görebilir. (iv) Bir öğreticinin ahlakı kötü olmamalıdır. Şayet ahlakı kötü ise öğrenci ondan nefret eder ve bu durum öğrencinin ilimden nefret etmesine sebep olur. (v) Bir öğretici öğrenciyi gevşek bırakmamalıdır. Çünkü gevşeklik hocanın küçümsemesine ve akabinde ilmin de küçümsemesine neden olur. (iii), (iv) ve (v) maddeler, Fârâbî'nin tek maddede sıraladığı bilgilerin açılması

⁴⁵ Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâti Aristo*, s. 40-41; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 11.

⁴⁶ Ammonius, *On Aristotle's Categories*, s. 14; Philoponus, *On Aristotle Categories 1-5*, s. 43-44; Simplicius, *On Aristotle's Categories 1-4*, s. 21; Olympiodorus, *Introduction to Logic*, s. 217; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâti Aristo*, s. 40-41; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 11.

⁴⁷ Fârâbî, "Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümi'l-Felsefe", s. 113.

⁴⁸ Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâti Aristo*, s. 41-42; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 11.

⁴⁹ Ammonius, *On Aristotle's Categories*, s. 14; Simplicius, *On Aristotle's Categories 1-4*, s. 21; Olympiodorus, *Introduction to Logic*, s. 217.

⁵⁰ Fârâbî, "Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümi'l-Felsefe", s. 114.

⁵¹ Diogenes Laertius, *Ünlü Flozofların Yaşamları ve Öğretileri*, s. 313.

⁵² Ammonius, *On Aristotle's Categories*, 16; Philoponus, *On Aristotle Categories 1-5*, s. 44-45; Simplicius, *On Aristotle's Categories 1-4*, 23; Olympiodorus, *Introduction to Logic*, s. 218; Fârâbî, "Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümi'l-Felsefe", s. 114-115; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâti Aristo*, s. 42-43; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 12.

⁵³ Platon, *Phaidon*, 91c; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, (Çev. Saffet Babür), BigeSu Yayınları, İstanbul, 2015), 1096a,16; Fârâbî, "Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümi'l-Felsefe", s. 114-115; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâti Aristo*, s. 42-43; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 12.

olarak değerlendirilebilir.⁵⁴ (vi) Bir öğreticinin açıklaması gereken konuları açıklaması için gerçek anlamda bilgili olması gerekir. (vii) Aristoteles'in görüşlerini hata yönüyle anlamaması gerekir. Alexandre of Afrodisias gibi yanlış olduğuna inandığı şeyleri ona isnat etmemelidir. Çünkü Alexandre of Afrodisias, nefsin ölümlü olduğu görüşünü Aristoteles'e isnat etmişti. (viii) Platoncular ya da Aristotelesçiler açısından bir görüş hatalı olsa bile tek bir görüşe bağlı kalmamalıdır. Aynı şekilde herhangi bir felsefî görüşe ya da felsefe okuluna da bağlı olunmamalıdır. Bundan dolayı bazen görüşler birbirine yakın olmayabilir ve hatalı olanından sakınmalı ve doğru olana erişilmelidir.⁵⁵

Bir öğretici ya da bir öğretmende bulunması gerekli olan bu vasıflar genel anlamda günümüzdeki öğreticiler için de geçerlidir. Bu hususta bir öğreticinin öncelikle zeki olması, akli kuvvesini geliştirmesi ve okutacağı kitabın üslûbuna hâkim olması gerekir. Öğreticinin genel eğilimi eser ya da müessirlere bağlı kalmaksızın hakikati ortaya koyması, ahlakının özellikle de iş ahlakının güzel olması öğrencinin ilmi öğrenmesine; aksi durumda ise ilimden nefret etmesine sebep olabilir. Öğreticinin okutacağı derste öğrencileri zorlamaları gerekir ve bu sayede öğrencinin hem hocaya hem de ilme olan saygısı artar. Aksi durumda ise öğrencinin gözünde hocanın küçümsemesi ve bununla birlikte ilmi de küçümsemesi muhtemeldir. Ayrıca bir öğretici okutacağı konulara vakıf olması ve tek bir görüşe ya da bir ekole bağlı kalmaksızın geniş bir perspektifle konuları mukayese edebilme vasfına da sahip olmalıdır.

7. Aristoteles Kitaplarını Öğrenen Kimsenin Sahip Olması Gereken Vasıflar Hakkında

Bu başlık Ammonius ve Olympiodorus'da altıncı, Philoponus'ta sekizinci ve Simplicius'ta dokuzuncu sırada yer almaktadır.⁵⁶ Bir öğrencide bulunması gereken temel vasıflar, şarihlerde dağılmış bir şekilde iken Ebü'l-Ferec'in bunları bir araya getirerek sistemli bir şekilde altı maddede sıralaması dikkate değer bir husustur.

(i) Öğrencinin doğası gereği şehvetini bastırmasına ve varlığını tasavvur, muhafaza ve tahayyül etmesine elverişli olması gerekir. Karakterini eğitmeli ve ruhunu da arındırmalıdır. Kişi aklının, şehvî kuvvelerine hâkim olmaya elverişli olması nedeniyle insan büyük âleme benzetilerek ona küçük âlem denilmiştir. Büyük âlem olan nizam onunla tamamlanır. Bu sayede kendisi lider olduğu için altındakilere hükmedebilir. Aynı şekilde insan da küçük âlemdir ve güçlünün zayıf kimselere ve liderin tebaasına hükmetmesi sayesinde nizam tamamlanır. Burada lider, aklı; emri altındakiler ise öfke ve şehvet kuvvesini temsil eder. Kısacası Ebü'l-Ferec Aristoteles'i tahsil edecek bir öğrencinin öncelikle aklını şehvî kuvvelerine hâkim olacak şekilde eğitmesi gerektiğini güzel bir anekdotla aktarmaktadır. Buradaki anlatım Olympiodorus'un ideal bir öğrencinin ruhunu

büyük âleme benzeterek açıklamasıyla örtüşmektedir.⁵⁷ (ii) Öğrencinin hocası sağlam olmalıdır. (iii) Öğrencinin aşırı hırslı olması gerekir. Çünkü sürekli taş damlayan su taşı deler. (iv) Öğrenciye uzun bir zaman verilmelidir. Bu hususta Fârâbî ve Ebü'l-Ferec, Hipokrat'ı referans göstererek şöyle der; “Şayet bedeni tedavi etmek ömrü uzatıyorsa, ruhu tedavi etmek çok daha önemlidir.” (v) Bir öğrenci kendini pek çok şey ile meşgul etmemelidir. Çünkü iştigal olduğu şeyler onun düzenini ortadan kaldırabilir. (vi) Bir öğrencinin amacı görüş almak ya da değerli gördüğü kimselere ittisal etmek olmamalıdır. Aksine öğrencinin amacı bu görüşleri anlamak olmalıdır.

Fârâbî, (iii), (iv) ve (v) maddeleri bir öğreticide bulunması gereken konulara yönelik başlıkta zikretmesine rağmen Ebü'l-Ferec bunları bu başlıkta sıralar. Kanaatimize göre Fârâbî'nin risâlesini kaleme alan müstensihini iki başlığı tek bir başlıkta ele alması muhtemeldir. Nitekim bu başlıkların şarihler arasında on olarak zikredilmeleri adet olmasına rağmen Fârâbî'de dokuz olarak sunulması sekizinci başlığın tek bir başlık olarak sunulmasından kaynaklanmaktadır.⁵⁸

Özelde Aristoteles'i öğrenmeye istekli olan bir öğrencide bulunması gerekli olan vasıflar, günümüz şartlarında da herhangi bir ilmin öğretilmesi için bir öğrencide istenilecek kriterlerdir. Bu hususta öğrenci, eğitim hayatı boyunca şehvet ve öfke kuvvesini aklını hâkim kılacak seviyeye dizginlemek ve kendini bu doğrultuda yetiştirmek zorundadır. Öğreticisi hem ilmi hem de ahlakî açıdan üst düzeyde olmalı, öğrenci, gelişimi için hırslı ve istekli olmalı ve ilmi öğrenebilmesi için uzun bir zaman dilimi verilmelidir. Ayrıca öğrenci zihnini meşgul edecek her türlü eylemlerden uzak kalmalı ve ilim öğrendiği hocalarına ya da görüşlerine körü körüne bağlı kalmamalı aksine mevcut görüşleri anlamaya ve onları aklın süzgecinden geçirmeye gayret etmelidir. Bu sayede öğrenci, salt bir görüş ya da ekole bağlı kalmaksızın hakikati rahat bir şekilde savunabilir.

8. Aristoteles'in Üslûbu Hakkında

Başlık Ammonius'ta yedinci, Philoponus, Simplicius ve Fârâbî'de altıncı, Olympiodorus'da ise sekizinci sırada yer almaktadır.⁵⁹ Başlıkta ele alınan konu, Aristoteles eserlerinin muhatabı, konusu ve amacına göre açık ve kapalı olmak üzere iki üslûba sahip olduğuna yönelik açıklamalardır.

Aristoteles'in açık üslûplu eserleri; mektupları ve cedeli kitaplarından oluşur. Onun bu eserlerinde anlaşılır ve kolay bir dil kullanmıştır. Ama gizli ilimlerde ise daha çok kapalı bir dil ve dolambaçlı bir üslûp kullanmıştır. Bunun temel sebebi eserlerinin doğrudan anlaşılmasını istediği söylenebilir.⁶⁰ Ebü'l-Ferec'e göre bu durum Platon'un tavsiye ettiği üzere halka hitap eden kitaplar zahiri, özel kesime hitap edenler

⁵⁴ Fârâbî, “Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümi'l-Felsefe”, s. 114-115; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 42-43; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 12.

⁵⁵ Olympiodorus, *Introduction to Logic*, s. 218; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 42-43; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 12.

⁵⁶ Ammonius, *On Aristotle's Categories*, s. 14; Philoponus, *On Aristotle Categories 1-5*, s. 44; Simplicius, *On Aristotle's Categories 1-4*, s. 23; Olympiodorus, *Introduction to Logic*, s. 218; Fârâbî, “Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümi'l-Felsefe”, s. 114-115; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 43-44; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 12-13.

⁵⁷ Olympiodorus, *Introduction to Logic*, s. 218; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 42-43; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 12.

⁵⁸ Fârâbî, “Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümi'l-Felsefe”, s. 114-115; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 42-43; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 12.

⁵⁹ Ammonius, *On Aristotle's Categories*, s. 14; Philoponus, *On Aristotle Categories 1-5*, s. 44; Simplicius, *On Aristotle's Categories 1-4*, s. 21-22; Olympiodorus, *Introduction to Logic*, s. 219; Fârâbî, “Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümi'l-Felsefe”, s. 114; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 44; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 13.

⁶⁰ Ammonius, *On Aristotle's Categories*, s. 15; Philoponus, *On Aristotle Categories 1-5*, s. 45; Simplicius, *On Aristotle's Categories 1-4*, s. 21-22; Olympiodorus, *Introduction to Logic*, s. 219; Fârâbî, “Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümi'l-Felsefe”, s. 114; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 44; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 13.

de gizli olmalıdır.⁶¹ Bu durum Aristoteles'in eserlerinde kullandığı anlatım tarzı ve konuları hitap edeceği kitlelere yönelik ele aldığı ortaya koyar. Eğer mevcut metin diyalog tarzında yazılmışsa bu metinlerin halka yönelik olduğu ve konuların anlaşılır ve sade bir dille ele alındığı söylenebilir. Aynı şekilde metinler ders müfredatı bağlamında ele alınmışsa bunların halktan ziyade belirli alt yapıya sahip öğrencilerin anlayabileceği şekilde ortaya konulduğunu ifade edebiliriz.

9. Aristoteles'in Semâ'î (Burhânî) Kitaplarında Kapalı Bir Üslûp Kullanmasının Sebebi

Bu başlık Ammonius'ta sekizinci, Philoponus, Simplicius ve Fârâbî'de yedinci ve Olympiodorus'da ise dokuzuncu sırada yer almaktadır.⁶²

Ammonius ve Simplicius'a göre Aristoteles'in burhânî eserlerinde kapalı bir üslûp benimsemesinin sebebi felsefeyi belirsizliğin bir örtüsü olarak kullanması ve bu sayede insanların zihinlerini geliştirmeleridir.⁶³ Fârâbî ve Ebü'l-Ferec'e göre ise Aristoteles'in kapalı üslûp kullanımının üç sebebi vardır.⁶⁴ Ancak Fârâbî sadece sebepleri zikretmekle yetinirken Ebü'l-Ferec önceki filozofların görüşlerinden alıntılar yaparak çeşitli açıklamalarda bulunur ve konuyu zenginleştirir:

(i) Öğretmenin doğasını ve itibarını ortaya koymak ve öğrenenin felsefe için doğru olup olmadığını imtihan etmektir. Eğer felsefe için doğru biri değilse Ebü'l-Ferec'in Homeros'tan (ö. MÖ y. IX. Asır) alıntılattığı şu mısrası ile "Yavrucuğum neden benden çalışıyor ve sırtını bana döndüyorsün? Ben ki seni amcazadelerin arasında sönük görmekteyim"⁶⁵ şeklinde açıklanabilir. Eğer bu kişi felsefe için doğru biriyse Platon'un dediği gibi "İster kolay olsun ister zor olsun ona yol alması gerekir."⁶⁶ (ii) Öğrencinin aklını eğitmektir. Çünkü Aristoteles'in eserlerinin kapalı olması öğrencinin onları anlamada zihnini yormasını gerektirir. Bu sayede zihnini eğitmesi iyi olur. Pythagoras da aynı şekilde öğrencilerine görüşlerini olabilecek en gizli/kapalı şekilde öğretiyordu. (iii) Felsefenin gizemleri onu hak etmeyenlere ulaşacağı hiç kimseye aşikâr değildir. Bundan dolayı Alexandre of Afrodisias, Aristoteles'e sözlerinin kapalı olmasının sebebini sorunca kendisi şöyle demiştir: "Herkesin anlamasını zorlaştırmak için kapalı bir üslûp benimsedim." Aynı şekilde Platon'un da kapalı bir tutum benimsemesinin sebebi ise görüşlerinin ve kitaplarının karada ve denizde kaybolmaması ve herhangi birinin bunlara vakıf olamaması içindir.⁶⁷

Ebü'l-Ferec'in bu konudaki açıklamalarının Olympiodorus'un açıklamalarıyla benzeştiği görülmeye rağmen Homeros ve

Alexandre of Afrodisias'tan yaptığı alıntıların Olympiodorus'da yer almadığı görülmektedir.⁶⁸ Bu durum Ebü'l-Ferec'in Antik çağın felsefi ve kültürel birikimine sahip olduğunu göstermektedir.

10. Her Kitaptan Önce Bilinmesi Gerekli Olan İlkelerin Sayısı Hakkında

Her kitaptan önce bilinmesi gereken temel ilkeler Ebü'l-Ferec'e göre sekiz tanedir. Bunlar; *amaç, fayda, başlık, kitabın sırası, kitabın bölünmesi, kitabın yazarı, öğretim tarzı ve hangi ilme ait olduğudur.*⁶⁹ Ebü'l-Ferec'in bu temel ilkelerin *Kategoriler* kitabında sekiz tane olduğunu belirtmesi şarihlerde mevcut olmayan yeni bir şeydir. Çünkü *Kategoriler* üzerine şerh yazan Ammonius, Philoponus ve Olympiodorus ilk altıyı zikrederken⁷⁰ Simplicius ve Fârâbî öğretim tarzı dışında yedi tanesini zikreder.⁷¹ Ebü'l-Ferec ise bunların hepsini *İsâgüci* ve *Kategoriler Şerhi*'nde detaylı bir şekilde inceler.⁷²

Biz bunları "Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib'in *Eisagoge* ve *Categorias*" adlı doktora tezimizde geniş bir şekilde ele aldığımızdan burada birer cümle ile ifade etmek istiyoruz.⁷³

Amaç, failin kendisine ulaştığında fiilini terk ettiği şeydir. Fayda, ise herkesin faydası açısından arzuladığı şeydir. Eserin başlığı, kitabın amacı onun tanımını ise başlığı da kısa tanım gibi onun ismidir. Ayrıca bağlı bulunduğu ilimdeki sırasının bilinmesi de okura eseri nereye oturtması gerektiği hususunda yardımcı olur. Kitabın bölümleri ile ilgili genel bilgi de bütünü hakkında fikir verir. Kitabın kime ait olduğu, okutulacak kitabın öğretim yönteminin ne şekilde olması gerektiği ki bu konuda taksim, tanım, tahlil ve burhân olmak üzere dört öğretim yöntemi vardır. Ayrıca mevcut kitabın hangi ilim dalına ait olduğu, giriş düzeyinde öğrenciye öğretilirdi.

Sonuç

V. asrın sonları ile VI. asrın tamamında felsefe tahsil etmek üzere İskenderiye Felsefe Okuluna gelen bir öğrenciye, Aristoteles'in zor ve zahmetli eserlerini tedris etmeden önce on temel konu öğretilirdi. Bu sayede öğrencinin ilmi yarıda bırakmaması ve ilimden soğumaması amaçlanırdı. Öğrencinin Aristoteles'in felsefesini okuma ve anlamada bu on konunun önemli bir işleve sahip olduğu söylenebilir. Nitekim pedagojik olarak okutulan bu on temel konu hem kısa bir felsefe tarihini hem de Aristoteles'in eserlerini ve görüşlerini ana hatlarıyla ortaya koyma çabasıdır denilebilir. Bu durum İskenderiye Felsefe müfredatında felsefeyi tahsil etmeye heyecanlı olan bir öğrenci için oryantasyon sürecini oluşturması açısından önemlidir.

⁶¹ Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 44; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 13

⁶² Ammonius, *On Aristotle's Categories*, s. 15; Philoponus, *On Aristotle Categories 1-5*, s. 44; Simplicius, *On Aristotle's Categories 1-4*, s. 22; Olympiodorus, *Introduction to Logic*, 219-s. 220; Fârâbî, "Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümü'l-Felsefe", s. 114; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 44-45; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 13-14.

⁶³ Ammonius, *On Aristotle's Categories*, s. 15; Simplicius, *On Aristotle's Categories 1-4*, s. 23.

⁶⁴ Fârâbî, "Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümü'l-Felsefe", s. 114; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 44-45; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 13-14.

⁶⁵ Homer, *The Iliad*, (Çev. A. T. Murray), Harvard University Press, London, 1954, 8.94.

⁶⁶ Platon, *Epinomis ((Minos-Epinomis içinde)*, (Çev. Furkan Akderin, Say Yayınları, İstanbul, 2013, 992a.

⁶⁷ Fârâbî, "Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümü'l-Felsefe", s. 114; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 44-45; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 13-14.

⁶⁸ Olympiodorus, *Introduction to Logic*, s. 219-220.

⁶⁹ Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 46; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 14.

⁷⁰ Ammonius, *On Aristotle's Categories*, s. 15-16; Philoponus, *On Aristotle Categories 1-5*, s. 45; Olympiodorus, *Introduction to Logic*, s. 220.

⁷¹ Simplicius, *On Aristotle's Categories 1-4*, s. 23; Fârâbî, "Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümü'l-Felsefe", s. 115.

⁷² Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Tefsîru Kitâbi İsâgüci li Furfürüyus*, (Nşr. Kwame Gyekye), Daru'l-Meşrik, Beyrut, 1975, s. 26-30; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâtî Aristo*, s. 47-62; Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, s. 15-25.

⁷³ Alaattin Tekin, *Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib'in Eisagoge ve Categorias Şerhi*, Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2022, s. 208-223.

Mezkûr on temel konudan önce Ammonius'un *Eisagoge Şerhi*'nde öğrenciye giriş düzeyinde felsefenin ne olduğunu ve bir ilme başlanmadan önce bilinmesi gerekli olan yedi ilkeyi ana hatlarıyla ortaya koyması öğrencinin ilmi yarıda bırakmaması adına ortaya konulan bir çabadır. Öğrenci bu şerhi tedris ettikten sonra Aristoteles'in *Kategoriler*'ine giriş yaparak onun felsefesini öğrenmeye adım atar. Bu durumun farkında olan Ammonius'un, *Eisagoge Şerhi*'nde giriş düzeyinde ele aldığı konuları *Kategoriler Şerhi*'nde de on temel husus çerçevesinde inceleyerek öğrencinin belli bir alt yapısının oluşmasına katkı sağladığını söyleyebiliriz. Onun hem *Eisagoge* hem de *Kategoriler Şerhi*'nde bu yöntemi benimsemesi öğrencinin genelde felsefeye özelde Aristoteles felsefesine ilgisini ortaya koyması açısından önemlidir. Ayrıca her iki şerhinde zikredilen konuların pedagojik açıdan birbirini tamamlayan konular olduğunu da ifade edebiliriz. Bu konuların felsefe ve özelde mantık tarihinde onun tarafından ilk defa ortaya konulması da dikkate değer bir husustur. Onun bu girişiminin İskenderiye'de Hristiyanlığın yaygınlaşması ve onların felsefeye karşı olumsuz bakış açılarını azaltmaya yönelik bir çaba olduğu da söylenebilir. Bu yöntem sonraki süreçte onun rahle-i tedrisinden geçen öğrencileri tarafından da sürdürülerek bir gelenek haline almıştır. Daha sonra Fârâbî ve Ebü'l-Ferec, İslâm dünyasında İskenderiye geleneğinin sürdürülmesinde öncü olmuşlardır.

On temel konu ne eksik ne fazla hepsi tarafından incelenmekle birlikte sıralamaları hususunda şarihler arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. İlk beş başlığın sıralanması hususunda şarihler arasında bir farklılığın olmadığı ancak son beş başlığın sıralamasında farklılıklar oluştuğunu ifade edebiliriz. Özellikle ilk beş başlığın genelde felsefe özelde ise Aristoteles felsefesi açısından ele alındığı ve özet mahiyetinde bir felsefe tarihi olarak değerlendirilebilir. Son beş başlık ise öğretene-öğrenen ilişkisi bağlamında Aristoteles felsefesi merkezi bir konumda incelenerek ortaya konulduğu söylenebilir. Şarihlerin konuya pedagojik yaklaşımları açısından son beş başlığın sıralamasının değişmesi doğaldır. Nitekim Ebü'l-Ferec'in *Kategoriler Şerhi*'nde on temel konunun sıralamalarında farklılığa gittiği ve sıralamayı niçin önce ya da sonraya aldığı çeşitli sebeplerle izah etmesi dikkate değer bir husustur. Ayrıca bu on temel konu hakkındaki görüşleri ve ortaya koymuş olduğu yorumlamalar onun bu konudaki İskenderiye felsefesine doğrudan vakıf olduğunu ve mevcut bütün görüşleri bir araya getirerek derlediğini ifade edebiliriz. Özellikle bu konuda Diogenes'ten alıntılarla anekdot, Stoacı bir bakış açısıyla ilimlerin sıralamasını yekpare bir tapınağa benzeterek ortaya koyma çabası, Aristoteles felsefesini öğretecek olan bir şarihte bulunması gereken temel vasıfların neler olduğunu sekiz maddede açıklaması, Ebü'l-Ferec'in dokuzuncu başlıkta yapmış olduğu açıklamaların Olympiodorus'un açıklamalarıyla benzeştiği görülmesine rağmen Homeros ve Alexandre of Afrodiasia'tan yaptığı alıntıların Olympiodorus'da yer almadığı ve onuncu başlıkta bir kitaba başlamadan önce bilinmesi gerekli olan ilkelerin ne eksik ne fazla sekiz tane olması gerektiği gibi hususlar Ebü'l-Ferec'in bu konuya yaptığı katkılarıdır.

Günümüzde ise bu on temel başlığın eğitim-öğretimin her aşamasında, özellikle lisanüstü çalışmalarda dikkate alınması önemli bir husustur. Çünkü bir öğrencinin okuyacağı metnin genel bir tarihçesi ve hoca-öğrenci ikilisinde aranılan kriterlerin neler olduğu, yazar-eser ikilisinin üslubu ve öğrencinin bilmesi gereken sekiz temel ilkeyi öğrenmesi hem eğitimini yarıda bırakmamasını hem de sistematik çalışmasını ve kısa bir sürede başarıya ulaşmasını sağlayabilir.

KAYNAKLAR

- Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 1*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.
- , *İlk Çağ Felsefe Tarihi 2*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- , *İlkçağ Felsefe Tarihi 3*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.
- , *İlkçağ Felsefe Tarihi 4*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.
- Alaattin Tekin, “Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib'in Eisagoge ve Categorias Şerhi”, Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2022.
- Ammonius, *Interpretation of Porphyry's Introduction to Aristotle's Five Terms*, (Çev. M. Chase), Bloomsbury, London, 2019.
- *On Aristotle's Categories*, (Çev. G. B. Matthews S. M. Cohen), Bloomsbury, London, 2014.
- Aristoteles, *Metafizik*, (Çev. Ahmet Arslan), Divan Kitapevi, İstanbul, 2017.
- *Nikomakhos'a Etik*, (Çev. Saffet Babür), BigeSu Yayınları, İstanbul, 2015.
- David, *Introductions to Philosophy*, (Çev. Sebastian Gertz), Bloomsbury, London, 2018.
- David Ross, *Aristoteles*, (Çev. Ahmet Arslan), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- Diogenes Laertius, *Ünlü Flozofların Yaşamları ve Öğretileri*, (Çev. Candan Şentuna), YKY, İstanbul, 2015.
- Ebü Muhammed Abdullah el-Vâhibî, *Şerhu Elfâzi Aristûtâlis min Kitâbi'l-Makûlât fi'l-Mantık*, t.y.
- Ebü'l-Ferec Abdullah İbnü't-Tayyib, *Der Kategorienkommentar Von Abü l-Farag (Abdallâh Ibn At-Tayyib)*, (Nşr. Cleophea Ferrari), Brill, Boston, 2006.
- , *eş-Şerhu'l-Kebîr li-Makûlâti Aristo*, Daru't-Tekvîn, Dimeşk, 2010.
- *Tefsîru Kitâbi İsâgûcî li Furfûryûs*, (Nşr. Kwame Gyekye), Daru'l-Meşrik, Beyrut, 1975.
- Eduard Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, (Çev. Ahmet Aydoğan), Say Yayınları, İstanbul, 2017.
- Fârâbî, “Risâle fimâ Yenbağî en Yukaddeme kable Te'allümi'l-Felsefe”, *İslâm Filozoflarından Felsefe Metinleri (içinde)*, (Çev. Mahmut Kaya), Klasik Yayınları, İstanbul, 2003, s. 109-116.
- H. Nur Erkızan, ve A. Kadir Çüçen, *Antik Çağ ve Orta Çağ Felsefe Tarihi*, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2019.
- Hippocrates, *Aphorisms*, (Çev. Elias Marks), M. D., Newyork, 1817.
- <http://www.ancientcommentators.org.uk/concordance-with-cag.html>
- Homer, *The Iliad*, (Çev. A. T. Murray), Harvard University Press, London, 1954.
- İbni Bihriz, *Hudûdu'l-Mantık, İbnü'l-Mukaffa, el-Mantık (içinde)*, (Nşr. Muhammed Takî Dânişpejûh), Tahran, 1357.
- İbnü'l-Mukaffa, *el-Mantık*, (Nşr. Muhammed Takî Dânişpejûh), Tahran, 1357.
- J. M. Rist, “Demetrius the Stylist and Artemon the Compiler”, *Phoenix* 18, sy 1 (1964), s. 2-8.
- Lloyd P. Gerson, *Aristotle and Other Platonists*, Cornell University Press, London, 2005.
- Mehmet Bayraktar, *İslâm Felsefesine Giriş*, TDV, Ankara, 2011.
- Muhittin Macit, “Fârâbî'ye Nispet Edilen İki Risâle”, *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 26 (2004), ss. 5-21.
- Olympiodorus, *Introduction to Logic*, (Çev. Sebastian Gertz), Bloomsbury, London, 2018.
- Philoponus, *On Aristotle Categories 1-5*, (Çev. M. Tweedale R. Sirkel ve J. Harris), Bloomsbury, London, 2015.
- Platon, *Devlet*, (Çev. Sabahattin Eyüpoğlu ve M. Ali Cimcöz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.
- , *Epinomis ((Minos-Epinomis içinde)*, (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul, 2013.
- , *Phaidon*, (Çev. Suut K. Yetkin ve Hamdi Ragıp Atademir), MEB, İstanbul, 1997.
- Simplicius, *On Aristotle's Categories 1-4*, (Çev. M. Chase), Duckworth and Cornell University Press, Newyork, 2003.

Tobias Reinhardt, “Andronicus of Rhodes and Boethus of Sidon on Aristotle’s Categories”, *Greek and Roman Philosophy 100 BC-200 AD*, 2, (içinde), London, 2007, s. 513-29.

W. K. C. Guthrie, *Yunan Felsefe Tarihi Aristoteles- Bir Buluşma*, (Çev. Sabri Gürses), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2021.

———, *Yunan Felsefe Tarihi Sokrates Öncesi İlk Filozoflar Ve Pythagorasçılar*, (Çev. Ergün Akça), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2011.

EXTENDED ABSTRACT

A student who came to the Alexandria School of Philosophy at the end of the fifth century and throughout the sixth century was taught ten basic subjects before teaching Aristotle's difficult and laborious works. In this way, it was aimed that the student would not leave science halfway and not become alienated from it. It can be said that these ten subjects have an important function in the student's reading and understanding of Aristotle's philosophy. As a matter of fact, it can be said that these ten basic matters taught pedagogically are an effort to reveal both a short history of philosophy and the works and views of Aristotle. This is important in terms of creating the orientation process for a student who is excited to study philosophy in the Alexandria Philosophy curriculum.

Before the aforementioned ten basic matters, Ammonius's *Eisagoge Commentary* is an effort to reveal what philosophy is at the introductory level to the student and the seven principles that should be known before starting a science, so that the student does not leave the science halfway. After studying this commentary, the student enters Aristotle's *Categories* and takes a step to learn his philosophy. Being aware of this situation, we can say that by examining the topics covered at the introductory level in the Ammonius *Eisagoge Commentary* within the framework of ten basic issues in the *Categories Commentary*, he contributed to the formation of a certain infrastructure of the student. His adoption of this method in both the *Eisagoge* and the *Commentary on Categories* is important in terms of revealing the student's interest in philosophy in general and Aristotle's philosophy in particular. In addition, we can state that the matters mentioned in both commentaries are complementary to each other in terms of pedagogy. It is also noteworthy that these issues were put forward by him for the first time in the history of philosophy, especially logic. It can also be said that this his initiative was an effort to spread Christianity in Alexandria and to reduce their negative perspectives on philosophy. This method was continued by his students in the following period and became a tradition. Later, Fârâbî and Abû al-Faraj pioneered the continuation of the Alexandria tradition in the Islamic world.

Although the ten basic issues are examined by all of them, it is seen that there are differences between the commentators in terms of their order. We can state that there is no difference between the commentators regarding the ordering of the first five titles, but there are differences in the ordering of the last five titles. It can be considered as a summary of the history of philosophy, in which the first five titles are discussed in terms of philosophy in general and Aristotle's philosophy in particular. It can be said that the last five titles were put forward by examining Aristotle's philosophy in a central position in the context of the teacher-learner relationship. It is natural for the commentators to change the order of the last five titles in terms of their pedagogical approach to the subject. As a matter of fact, it is noteworthy that Abû al-Faraj explains why ten basic matters differ in their rankings in the *Commentary on Categories* and why he put the order before or after for various reasons. In addition, we can state that he has direct knowledge of the Alexandrian philosophy on this subject and he has compiled all the existing views on this subject.

Especially, the anecdote that Abû al-Faraj quotes from Diogenes, his effort to reveal the order of sciences from a Stoic point of view by analogy with a monolithic temple, and his explanation in eight items of what the basic qualities should be in a commentator who will teach Aristotle's philosophy are noteworthy. Although it is seen that the explanations made by Abû al-Faraj in the ninth chapter are similar to the explanations of Olympiodorus, the quotations he made from Homer and Alexandre of Aphrodisias are not included in Olympiodorus. Finally, Abû al-Faraj's contribution to the subject is that he stated in the tenth title that there should be no more or less than eight principles that should be known before starting a book.

Today, it is important to consider these ten basic titles at every stage of education, especially in postgraduate studies. Because, by knowing the general history of the text to be read, the criteria sought in the teacher-student duo, the style of the author-work duo, and learning the eight basic principles, a student can ensure that he does not quit his education, works systematically and achieves success in a short time.